

Poznań, 16 marca 2023 r.

prof. UAM dr hab. Katarzyna Balbuza
Wydział Historii
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja
pracy doktorskiej mgr Agaty Szylińczuk
pt. Przemiany religijne na *ager Campanus* do I w. n.e.

przygotowanej pod kierunkiem promotora prof. UZ dr. hab. Andrzeja
Gillmeistra

Podstawa prawna

Recenzja została przygotowana w odpowiedzi na decyzję Rady Dyscypliny Historia Uniwersytetu Zielonogórskiego w Zielonej Górze o powołaniu do pełnienia funkcji recenzentki w postępowaniu o nadanie stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych pani mgr Agacie Szylińczuk, procedowanym na podstawie Ustawy 2.0 z 2018 r. – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce.

Zgodnie z art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule naukowym w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. 2017 poz. 1789, dalej jako: u.s.n.), mającego zastosowanie w sprawie w związku z art. 175 ust. 1 przepisów wprowadzających ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z 3.7.2018 r. (Dz.U. 2018 r. poz. 1669), recenzent ocenia, czy rozprawa doktorska stanowi **oryginalne rozwiązanie problemu naukowego** oraz **dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej doktoranta w zakresie historii**, a także **umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej**. Ustawowe kryteria uzasadniające otrzymanie stopnia doktora można podzielić na formalne i merytoryczne. Zgodnie z art. 12 ust. 1 u.s.n. kryteria formalne to: posiadanie tytułu zawodowego magistra,

zdane egzaminy doktorskie, przedstawiona i obroniona rozprawa doktorska. Kryteria te nie podlegają ocenie dokonywanej przez recenzenta/tkę w przewodzie doktorskim. Zadaniem recenzenta/teki jest merytoryczna ocena rozprawy doktorskiej, która powinna stanowić **oryginalne rozwiązanie problemu naukowego**, wykazywać **ogólną wiedzę teoretyczną** doktoranta w zakresie dyscypliny historia oraz **umiejętność prowadzenia samodzielnie pracy naukowej**.

Recenzja została przygotowana na podstawie oceny rozprawy doktorskiej przedłożonej przez wnioskodawczynię, mgr Agatę Szylińczuk. Praca liczy 175 stron, składa się ze spisu treści, wstępu, trzech rozdziałów, zakończenia, dwóch załączników zawierających wykaz funkcjonariuszy kultowych z terenu *ager Campanus* oraz zestawienie inskrypcji dotyczących życia religijnego na *ager Campanus*, wykazu skrótów (nieuwzględnionego w spisie treści), bibliografii oraz streszczenia w języku angielskim.

Temat rozprawy doktorskiej, która nosi tytuł: Przemiany religijne na *ager Campanus* do I w. n.e., jest, w mojej opinii, sformułowany poprawnie i dobrze wpisuje się w dyskusję naukową nie tylko na temat religii, ale również procesów akulturacji/romanizacji na terenie Italii. Problematyka przemian religijnych, jak i teorii/ perspektyw badawczych wykorzystywanych w badaniach nad przemianami kulturowymi z okresu rzymskiego – romanizacji, akulturacji, teorii systemów-światów czy globalizacji i glokalizacji jest bowiem niezwykle często podejmowana. Przegląd badań w tym zakresie Doktorantka zamieszcza we wstępie, gdzie również wyraża swoją opinię na temat teorii, które sama uważa za najważniejsze w swoich badaniach.

Celem pracy jest, jak podaje Autorka we *Wstępie* (s. 8), „odpowiedzieć na pytania o to, jaki przebieg miały przemiany religijne na terenie *ager Campanus*, jak przekształciły się systemy religijne ludów kampanijskich po podboju przez Rzym oraz jak wpłynęły te przemiany na wybór kultów oraz formy ich sprawowania przez funkcjonariuszy kultowych działających na tym obszarze”. Cel badań został w moim mniemaniu osiągnięty a wnioski są bardzo interesujące. Zasięg czasowy dla badań przemian religijnych na terenie *ager Campanus* to okres od ok. VI w. p.n.e. do końca I w. n.e., natomiast materiał źródłowy stanowią dla Doktorantki źródła literackie i archeologiczne, w tym epigrafika i monety.

Rozprawa składa się w swym zasadniczym kształcie z trzech rozdziałów, wstępu i zakończenia. Tym czego brakuje we wstępie bądź zostało w niewystarczającym stopniu wyeksponowane, jest wyraźnie sprecyzowana teza czy kwestia innowacyjności badań. Rozdział I, zatytułowany „Przemiany religijne na *ager Campanus*” (s. 33-64) i składający się z

czterech podrozdziałów, to, w zamyśle Autorki pracy, omówienie zarówno miejscowych kultów, jak i praktyk kultowych. Rozdział II nosi tytuł „Miejsca kultowe na terenie *ager Campanus*” (s. 64-90) i w porządku chronologicznym przynosi omówienie pięciu miejsc kultu (sanktuaria w Hamae, w Fondo Paturelli, świątynie Diany Tifatiny i Jowisza Tifatinusa oraz kapuańskie *Capitolium*). Każdemu z takich miejsc poświęcono osobny podrozdział. Rozdział trzeci i ostatni, składający się z pięciu podrozdziałów, nosi tytuł „Prozopografia funkcjonariuszy kultowych” (s. 93-134) i przybliża strukturę społeczną kapuańskich funkcjonariuszy kultowych. Dysertację wieńczy zakończenie (s. 135-143) oraz dwa obszerne załączniki z wykazem funkcjonariuszy kultowych oraz źródeł epigraficznych badanych w rozprawie.

Rozprawa Agaty Szylińczuk to ciekawa i ambitna próba spojrzenia na przemiany religijne zachodzące na terenie konkretnego regionu Italii na przestrzeni długiego czasu trwania, bo od momentu założenia Kapui po koniec I wieku n.e. To niezwykle interesujący przedmiot badań wymagający uwzględnienia różnych kategorii źródeł, w tym zwłaszcza archeologicznych, co doktorantka czyni w swojej rozprawie. Z racji zamieszkiwania tego terenu przez Greków, Etrusków i plemiona oskijskie teren *ager Campanus* charakteryzował się silnym zróżnicowaniem multietnicznym i multikulturowym. Cenne w rozprawie jest samo podejście Doktorantki do kwestii wyboru metody badawczej. Z omówionych drobiazgowo we wstępie teorii i perspektyw badawczych, które były i są przyjmowane w badaniach nad przemianami religijnymi w starożytności, Doktorantka wybrała dwie, które uznała za najbardziej właściwe dla swoich badań – teorię globalizacji/ glokalizacji i akulturacji (teorie romanizacji i systemów-światów mniej ją przekonują).

W kwestii struktury rozprawy trzeba zauważyć, że już pobieżny rzut oka na spis treści pokazuje dużą dbałość Doktorantki o proporcję w zachowaniu objętości rozdziałów. Wyraźnie jednak zauważa się niekonsekwencję w kwestii samych tytułów podrozdziałów, gdzie w rozdziale pierwszym pierwszeństwo w przedstawieniu tytułowego zagadnienia dano źródłom tak właśnie tytułując podrozdziały, a nie etapom przemian, ich cechom charakterystycznym, etc. Inaczej jest w przypadku pozostałych dwóch rozdziałów, gdzie tytuły podrozdziałów wskazują bezpośrednio na podmiot badań, a więc bądź to miejsca kultu, bądź funkcjonariuszy kultowych. Ponadto, biorąc pod uwagę pierwszy rozdział, gdzie zostały omówione zabytki archeologiczne, epigraficzne i numizmatyczne poświadczające kultury sprawowane na badanym obszarze, nie jestem przekonana do trafności jego tytułu, który brzmi niemal identycznie jak tytuł samej rozprawy. W takim brzmieniu bardziej byłby

odpowiedni dla rozdziału podsumowującego wszystkie rozważania. Niestety, takiego rozdziału brak. Zastąpiło go udane podsumowanie, co budzi jednak duży niedosyt. W tekście głównym rozprawy, zwłaszcza we wspomnianym rozdziale pierwszym, uwagę zwraca nieco zachwiana proporcja między drobiazgowymi wyliczeniami poświadczeń źródłowych i ich opisami a samą narracją, która wynika z analiz źródłowych. Doktorantka wskazuje na to np. we wstępie, gdzie pisze o zawartości pierwszego rozdziału (s. 31): „Scharakteryzowano w nim materiały archeologiczne związane z życiem religijnym... W dalszej części zostały przeanalizowane świadectwa epigraficzne”, ale i we wspomnianych wcześniej tytułach podrozdziałów, które nie wskazują na konkretne kultury, praktyki czy etapy rozwoju zjawiska, lecz na rodzaje przeanalizowanych źródeł historycznych. Ta bardziej archeologiczna niż historyczna perspektywa spojrzenia na badany problem sprawia, że cenne dla tematu rozprawy konstatacje stają się mało zauważalne, choć powinny stanowić dominujący element toku narracji i argumentacji. Oczywiście jest, że źródła odgrywają dla historyka rolę podstawową, ale ich opis i wyliczenia procentowe nie powinny przeważać (nawet w rozważaniach o charakterze prozopograficznym). W moim mniemaniu zabrakło tu trochę tego ostatniego, a zarazem najważniejszego etapu badań, jakim jest spojrzenie na analizowany problem badawczy niejako „z góry”, po to, by dokonać reasumpcji i ubrać analizy w szatę procesów, przemian, etc. Rozdziały drugi i trzeci dotyczą miejsc kultu i kapłanów. Ostatni rozdział ma charakter prozopograficzny, co być może niepotrzebnie literalnie podkreślono w tytule tegoż rozdziału. Jego uzupełnieniem jest załącznik 1 zawierający listę kapuańskich *meddices*, tabelę przedstawiającą status społeczny funkcjonariuszy kultowych oraz inskrypcje z imionami członków kapuańskiego *collegium Augustales*. W przeciwieństwie do rozdziału pierwszego, dwa następne kończą podsumowanie, co jest zawsze cennym i potrzebnym zabiegiem porządkującym tok myślenia o problemie badawczym. Drugi załącznik zawiera dość enigmatycznie sformułowane „Świadectwa epigraficzne dotyczące życia religijnego na *ager Campanus*” (w tym miejscu trzeba zauważyć, że w rozprawie nie znajduję definicji często stosowanego pojęcia „życie religijne”, rozumianego w odniesieniu do czasu i miejsca). Rodzi się też pytanie, dlaczego w załącznikach nie znalazło się miejsce dla innych rodzajów źródeł, głównie numizmatycznych, zwłaszcza, że w bibliografii brak wykazu katalogów numizmatycznych. Szkoda, że zrezygnowano w rozprawie z materiału ilustracyjnego (zabytki, numizmaty) i map.

Z uwąg technicznych – zwracam uwagę na swobodny w wielu miejscach sposób powoływania się na źródła wymieniane/omawiane w tekście głównym. Dość częstą praktyką jest brak odesłań do tych źródeł (dzieł lub katalogów) w przypisach lub ich nieprecyzyjność (zob. np. s. 56, przyp. 107 – tu odesłanie o stron, a nie do numerów, pod którymi skatalogowano monety). Spostrzeżenie to dotyczy różnych kategorii przekazów, w szczególności jednak numizmatycznych (zob. np. s. 28, s. 52-53, 55), które zresztą w różnych częściach pracy, gdzie Doktorantka wymienia rodzaje analizowanych przez nią źródeł, gdzieś „giną”, co może sugerować, że mają dla badań mniejsze znaczenie niż inne źródła (s. 2, 33). Tak nie jest, gdyż zostały one włączone do badań a jeden z podrozdziałów został im poświęcony. Z podejściem do źródeł wiąże się kolejna, na szczęście dość rzadka kwestia – zamiast własnych analiz źródłowych popartych powołaniem się na konkretne dzieła lub katalogi źródeł znajdujemy w tekście odesłania do wyników badań źródłowych autorstwa innych badaczy (numizmatyka: zob. s. 25, gdzie stwierdzeniu nt. świadectwa monet greckich nie towarzyszy odesłanie do katalogu numizmatycznego a do artykułu F. Mermatiego [tu, swoją drogą, wystąpiła literówka w zapisie nazwiska tego badacza - Memarti]; s. 75; epigrafika – s. 25, przyp. 102; historiografia: s. 28). Włączanie do własnych badań wyników badań źródłowych innych badaczy jest obarczone wielkim ryzykiem i nie powinno mieć miejsca, jeśli dbamy o jakość naszych ustaleń. Podobna uwaga dotyczy poglądów naukowych współczesnych badaczy, które niekiedy są przejmowane za kimś innym (zob. s. 11, przyp. 48).

Praca została napisana dobrym stylem, lecz zabrakło czasu, zarówno na redakcję językową, jak i na sposób ujęcia tematu. W trakcie lektury dają się zauważyć pewne usterki natury warsztatowej (np. w przypadku niektórych prac kilkukrotne cytowanie pełnego brzmienia tytułu; zob. np. A.W. Hands, *Italo-Greek Coins od Southern Italy*, London 1912 – przyp. 71, 73 – s. 48-49, przyp. 107, s. 56, przyp. 150 – s. 62, przyp. 3 – s. 136) i językowej. Z recenzenckiego obowiązku odniosę się, przynajmniej ogólnie, do niektórych. Bibliografia liczy 10 stron i została poprzedzona wykazem stosowanych w pracy skrótów (czasopism, wydawnictw seryjnych, katalogów epigraficznych, etc.). Brak tu jednak wykazu skrótów źródeł historiograficznych. Ewentualnie uzasadniałaby to np. uwaga we wstępie, że zastosowane w przypisach skróty są zgodne z konkretnym ogólnie przyjętym systemem skrótów, np. z *The Oxford Classical Dictionary* lub *L'année philologique*. Niestety, takiej informacji nie znajduję, co jest szczególnie dotkliwe w sytuacji braku wykazu samych źródeł – kilkudziesięciu przekazów historiograficznych licznie wykazywanych w rozprawie. To poważny mankament pracy, wzięwszy pod uwagę fakt, że wszak istotne jest, które wydania

krytyczne źródeł wykorzystujemy. Niektóre z cytowanych katalogów epigraficznych czy numizmatycznych zaplątały się do bibliografii głównej (np. Franchi de Bellis A., *Le iovile Capuane*, Firenze 1981; A. Hands, *Italo-Greek Coins of Southern Italy*, London 1912). Bibliografia samych opracowań cytowanych w tekście zawiera drobne braki w stosunku do wykazywanych w przypisach prac (np. K. Müller, *Die Etrusker...*, s. 36, przyp. 13), ale to rzadkość. Zwraca jednak uwagę brak komentarzy krytycznych do źródeł pisanych. Ponadto, zdarzają się błędne zapisy lub braki, np. zakresów stron, zarówno w wykazie skrótów (s. 160: skrót G&R został rozwiązany jako „Greeks&Romans”, zamiast Greece&Rome), jak i w samej bibliografii (np. częsty brak zakresu stron w przypadku artykułów lub rozdziałów w pracach zbiorowych, niekiedy brak roku wydania).

Praca jest napisana ładnym językiem i potoczystym stylem, niemniej jej lekturę utrudniają literówki oraz potknięcia gramatyczne i interpunkcyjne, a także niekonsekwencja w stosowaniu kursywy dla pojęć łacińskich (np. *collegium Augustales*, i in.). Kilka przykładów:

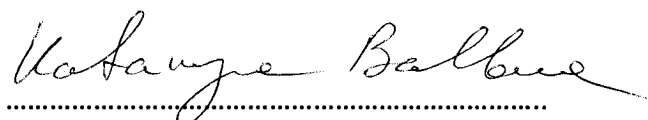
- literówki, przejęzyczenia: „badacz wrócił przy tym uwagę” – s. 12, „centrum systemu-światu” – s. 16 (w tym przypadku występują różne sposoby zapisu tej teorii), „luby samnickie” – s. 16, „rozwojem” – s. 18, „zmiany z ekosystemie” – s. 23, „Lcjum” – s. 25, „imionna” – s. 25, „wyobrażanie na temat” - s. 48, „pojawia się tam również która informacja o złożeniu ofiary” – s. 51, „datów wotywnych” – s. 53, „na kapuańskich moentach” – s. 53, „wgląd w ten rpcoes” – s. 135, „wizerunki Ateny z korynckim i attyckim hełmie” – s. 138, etc.,
- błędy gramatyczne wynikające z braku końcówek fleksyjnych: „powstała tu nowa kultura archeologicznej” – s. 23, „mieszkańcy Lacjum zaczęły mieć” – s. 35, „została stworzony” – s. 53, „na l. w. n.e. pochodzi inskrypcja” – s. 54, „proces wprowadzania Kapui w orbitę świat rzymski” – s. 143, etc.,
- w bibliografii występuje niekonsekwencja w zapisie tytułów angielskich (duża lub mała litera w przypadku zapisu poszczególnych słów w tytule).

Konkluzje

Lektura przedłożonej do oceny rozprawy doktorskiej mgr Agaty Szylińczuk i analiza jej treści w oparciu o ustawowe kryteria wymagane dla uzyskania stopnia naukowego doktora nauk humanistycznych w dyscyplinie historia (oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, posiadanie wiedzy teoretycznej w zakresie dyscypliny historia, umiejętność prowadzenia samodzielnie pracy naukowej), pozwalają stwierdzić, że kryteria te zostały przez Doktorantkę spełnione. Recenzowana rozprawa, mimo wykazanych uwag, stanowi oryginalne rozwiązanie

problemu naukowego, dowodzi ogólnej wiedzy teoretycznej doktorantki w zakresie historii, a także umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej. Jestem przekonana, że ustalenia Doktorantki zawarte w recenzowanej rozprawie staną się bez wątpienia podstawą do dalszych dyskusji. Powyższe czynniki decydują o mojej pozytywnej ocenie i uznaniu przeze mnie recenzowanej rozprawy doktorskiej za spełniającą wymogi określone w ustawie o stopniach naukowych i tytule naukowym. W związku z tym stawiam wniosek o dopuszczenie mgr Agaty Szylińczuk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Poznań, 16 marca 2023 r.

.....
/prof. UAM dr hab. Katarzyna Balbuza/

